

TÜRK MÜZİK KÜLTÜR TARİHİ

*“Kültür ya da uygarlık, bir toplumun üyesi olarak insanoğlunun kazandığı bilgi, sanat, gelenek - görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür.”*¹ Her toplumda farklı yansımalar bulan kültürler, toplumlararası çeşitliliği de biçimlendirir. *“Topluluklar hiçbir zaman homojen olmadıkları gibi, bir topluluk içinde homojen görüşler de yoktur.”*²

Milletlerin kültürel değerlerinin arasında çok önemli bir yere sahip olan müzikleri; yaradılış (besteleniş), uygulanış (icra ediliş, seslendiriliş) ve kuşaktan kuşağa aktarılışları (öğretilişleri) bakımından farklı özelliklere ve kimliklere sahiptir. *“Müzik kültürü ise ulusa özgü müziksel düşünce, davranış, sanat ve yaşayış öğelerinin tümü olmaktadır.”*³ *“Dünya toplumlarının kültürleri, kültürlerin müzikleri, müziğin ise evrenselliği vardır. Fakat onun evrensellik yönü kullandığı dildedir. Merriam’a*⁴ *göre, bir müzik kültürü, halkın kendisine, düşüncelerine ve ürettikleri seslere dayalıdır.”*⁵

Türk kültürünün de önemli değerlerinden biri olan müzik; coğrafi, iklimsel, ananevi özelliklere göre türlü gelişmelere ve çeşitlemelere sahip bir zenginliktedir. Dünya müzik kültürlerinde olduğu gibi Türk müzik kültürü de çeşitliliği, farklılığı, kendi içinde örgütlü, amaçlı, tutarlı, devingen (işler durumda olan) ve kökünde tarihseldir. *“Türk kültürüne, toplumuna özgü müziksel düşünce, davranış, sanat ve yaşayış öğelerinin tümüdür.”*⁶

¹ Bozkurt GÜVENÇ “İnsan ve Kültür” Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1984, s. 102.

² İsenbüke TOGAN “Kanıkey’in Düğünü: Kadın Tarihi Açısından Bir Değerlendirmenin Manas Varyantları ve Dede Korkut Hakkında Düşündükleri”, Manas 1000 Bişkek Bildirileri, Yayına Hazırlayan: Ogün Atilla BUDAK, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1997, s. 220.

³ Ogün Atilla BUDAK “Türk Müziğinin Kökeni - Gelişimi (Deneme)” Kültür Bakanlığı Yayınları, Sanat - Müzik Eserleri Dizisi/263-9, Ankara 2000, s. 14.

⁴ Alan P. MERRIAM “The Anthropology of Music”

⁵ Ogün Atilla BUDAK “Türk Müziğinin Kökeni - Gelişimi (Deneme)” Kültür Bakanlığı Yayınları, Sanat - Müzik Eserleri Dizisi/263-9, Ankara 2000, s. 18.

⁶ Ogün Atilla BUDAK “Türk Müziğinin Kökeni - Gelişimi (Deneme)” Kültür Bakanlığı Yayınları, Sanat - Müzik Eserleri Dizisi/263-9, Ankara 2000, s. 120.

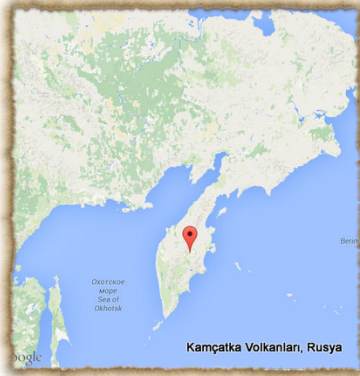
Türk halkının kültürü, tarihi, coğrafi konumu ve sosyal / ekonomik yapısı, ozan ve aşıkların söz ve müziklerinden belirgin bir şekilde anlaşılabilir. Anonimlik özelliği olan türküler, deyişler ve halk edebiyatının içerdiği tüm konular, kültüre ait değerlerin gelecek kuşaklara aktarılmasına vesile olmaktadır.

Atalardan beri süregelen örf ve adetlere önem vererek ilerleyen kültürel değerlerimizin unutulmamasını sağlayan en önemli faktör, aktarımdır. Yani göstererek, öğretmek, uygulayarak yapılan eğitimidir. Gerek coğrafi, gerekse kültürel açıdan türlü zenginliklere sahip olan müziğimiz, usta-çırak ilişkisi içerisinde meşk edilerek aktarımının sağlandığı ve yazılmadan, sadece seslendirmeye yeni kuşaklar yetiştirilmesine dayalı bir özelliğe sahiptir. Ancak seslendirildiği zaman bir anlam kazanan müzik, onu seslendiren yorumcunun elinden ya da ağzından duyurulan üslubuyla kendine özgü bir özelliğe sahiptir.

Coğrafi konuma göre toplumların birbirlerinden ayırt edici özellikler taşıması, beraberinde farklı niteliklere sahip olmalarını getirmiştir. Asya coğrafyası uygarlıkları arasında, tarihsel süreçte yaşanan göçler ve dolayısıyla kültürlerarası geçişler, etkileşimler; birbirlerinin kültür, tarih ve sosyal / ekonomik yapılarının belirleyicisi olmuştur. Bu özellikler çerçevesinde bakıldığında, Asya'yı beş büyük coğrafya ve medeniyet birliğine ayırmak mümkündür:



Şekil 1: Kuzey Asya; Yaklaşık olarak bugünkü Sibiryası sınırlarını kapsamaktadır.



Şekil 2: Doğu Asya; Çin, Japonya ve Japon Adaları, Kara, Mançurya, Amur Vadisi, Kamçatka.



Şekil 3: Güney Asya; Hindistan, Çin Hindi, Doğu Hint Adaları (Malaya).



Şekil 4: Ön Asya; İran, Afganistan, Ermenistan, Arabistan, Suriye, Irak (Mezopotamya).



Şekil 5: İç Asya; Sayılan dört büyük arazinin ortasında kalan bölgedir.

Kültürlerarası yaşanan etkileşimler özü yok etmemekle birlikte, kimi öğeleri değiştirebilmekte ve çeşitlendirebilmektedir. “Öğelerin geçişi yüzünden de değişik toplumlarda birbirine benzeyen kültürel özellikler”⁷ görülebilmektedir.

BAŞLANGIÇ KABUL EDİLEN TÜRK MÜZİK KÜLTÜRLERİ

- ALTAY DÖNEMİ (PROTO) MÜZİK KÜLTÜRÜ (M.Ö. 3000):



Şekil 6: Altay halkları haritası

⁷ Şerafettin TURAN “Türk Kültür Tarihi” s. 26.

- Türklerin ilk anayurdu Altaylar olduğu için, Türklerin müzik kültür tarihinin başlangıç noktası, Türk dilinin ilk oluşum dönemi olan Altaylılar dönemiyle paralel olarak ele alınmıştır.
- “Bu devrin Altay kültürünün başlıca özelliği, Güney Sibiryaya kültür karakterine girmesidir.”⁸
- Altaylılar; Orhun kıyıları, Moğol bozkırları ve İrtiş boylarına etkide bulunmuşlardı.
- Notası bulunan bir Şaman ezgisi Türk müziğinin ilk özelliklerinin aktarımı açısından önemli bir bulgudur.

Şaman Müziği, çok az perdeli, belirli aralıkta iki sesli (perdeli) ezgi yapısına sahiptir.

“Kullanılan perde sayısızamanla artıp, giderek üçe, dörde yükselerek, dört ya da daha az perdeli müzik olan “mod öncesi müzik”in en ileri aşaması olan dört perdelik (tetratonik) oluşumuna gelindi.”⁹

Ezgi motiflerinin tekrarına dayanan Şaman müziğinde, özellikle ritim açısından Şaman’ın hareketlerine bağımlılık ve çeşitlilik söz konusuydu.

Ana temeli insan sesine bağlı müziğin, sözleri doğaçlama olup, ritim ve melodi önem taşımaktaydı.



Video 1: YouTube; “Türk Şaman Müziği” - Sömürge Oyunları

⁸ Ogün Atilla BUDAK “Türk Müziğinin Kökeni - Gelişimi (Deneme)” Kültür Bakanlığı Yayınları, Sanat - Müzik Eserleri Dizisi/263-9, Ankara 2000, s. 23.

⁹ Ogün Atilla BUDAK “Türk Müziğinin Kökeni - Gelişimi (Deneme)” Kültür Bakanlığı Yayınları, Sanat - Müzik Eserleri Dizisi/263-9, Ankara 2000, s. 27.

Bakşılar¹⁰ “kopuzlarını seslerine, tellere vurduğu monoton seslerle eşlik veriyorlardı. Yani musiki aleti, melodiye değil; hafifçe ritme eşlik ediyordu. Destanlarda veya dualardaki ana ses de, insan sesi idi.”



Video 2: YouTube; “Hüzzam Şaman Ayini - Turan Ensemble” - *Kırkambar*

İnsan sesi ve şarkı söyleme daima öncelikli olmuş, eşlik için genellikle davul ve def atasını oluşturan vurmali çalgılar tercih edilmiştir.



Video 3: YouTube; “Türk Gırtlak Müziği Tuva - thorat music” - *Okan Sezer*

Boru (borguy) ve kopuz (kubuz) ikinci planda kalan çalgılardı.

“Şaman müziği denilen büyüsel-dinsel-törensellik özelliği olan müzik, bağının (sihirin) bir yardımcısı ve uzun zamanlar bir zevk işi gibi değil, bir büyüleme aracı olarak kullanıldı.”¹¹

¹⁰ Bakşı: Türkmenlerde destan anlatıcısı; Özbeklerde detancı, falcı; Kazak ve Kırgızlarda büyücü, duahan anlamına gelmektedir.

¹¹ Ogün Atilla BUDAK “Türk Müziğinin Kökeni - Gelişimi (Deneme)” Kültür Bakanlığı Yayınları, Sanat - Müzik Eserleri Dizisi/263-9, Ankara 2000, s. 27-28.



Video 4: YouTube; “Huun-Huur-Tu - Live Berkely” - Jaro Medien GmbH - Bremen

Bağı'lı müzik (sihirli müzik) olarak tabir edilen Şaman müziğinde, ezgiye sihri (bağıy) yapan Şaman'dan başka kimsenin anlayamayacağı bir takım sözler yer alır. Az perdeli, basit kurgulu, ritimsel tekrarlı, tiz ve pest tonalite öğelerinden oluşan özelliklere sahipti. “Bağılı ibarenin tekrarı (ritim) ve kalınlı-ince (pest-tiz) sesler (tonalite) bir araya gelmedikçe bağının etkisi olamamakta ve amaca ulaşılammaktaydı.”¹²

Şaman müziğinin kullanım amaçları çok çeşitli olmuştur:

- Korkulan doğaüstü güçlere ve doğa güçlerine karşı saldırma, korunma,
- İnsanlar, hayvanlar ve eşyalar üzerinde etki oluşturmak,
- Yağmur yağdırmak, havayı açtırmak gibi iklim hareketlerini değiştirmek,
- Hastalıkları tedavi etmek,
- Yırtıcı hayvanları uysallaştırmak ve zararlı hayvanlardan korunmak,
- Bir şehri yok etmek,
- Cehennem kapılarını zorlamak, zebanileri yumuşatmak,
- Cansız maddeleri etkilemek,
- Tabiat kanunlarını değiştirmek,
- Cinleri, ölüleri davet etmek gibi konularla uğraşırken daima bağılı müzik kullanılmıştır.

¹² A.g.e., s. 28.

“Şaman ayinleri, esasta Orta Asya’ya has bir davranıştır. Ancak bazı ayrıntılar sonradan güneyden gelen tesirler altında kalmıştır... Hastalıklara sebep olan ruhlara Arapça “cin” denilmeye başlanmıştı. Orijini Orta Asya olmayan “kötü göz” inancı yayılmıştı.”¹³

“Türklerde ilk çağlarda topluluğun temsilcisi durumunda bulunan ve hekimlik, büyücülük, müzisyenlik gibi işler yapan halk sanatçılarına Altay Türkleri “Kam”, Kırgızlar “Baksı”, Tonguzlar (Tunguzlar) “Şaman”, Yakutlar “Oyun”, Oğuzlar “Ozan” demişlerdir.”¹⁴

“Oyun sözcüğü bile gelişmesi bakımından Şamanlığa uzanmaktadır. Nitekim Şaman’ın türlü adları arasında, örneğin Yakutlar’ın kullandığı ad Oyun’du. Orta Şaman’a da Orta Oyun deniyordu. Oyun yalnız Şaman’ın kendine değil, törenin tümüne de deniliyordu.”¹⁵

“Zamanla Kam’lar büyücü-çalgıcılık, Ozan’lar da şair-çalgıcılık görevini üstlenmişlerdir.”¹⁶

- ORTA ASYA TÜRK MÜZİK KÜLTÜRÜ (M.Ö. 2000 - 1000):



Şekil 6: Altay halkları ve Asya Hun İmparatorluğu haritası

¹³ Elizabeth E. BACON “Esir Orta Asya”, Çeviren: Tansu SAY, Garanti Matbaacılık, İstanbul 1976, s. 56.

¹⁴ Ogün Atilla BUDAK “Türk Müziğinin Kökeni - Gelişimi (Deneme)” Kültür Bakanlığı Yayınları, Sanat - Müzik Eserleri Dizisi/263-9, Ankara 2000, s. 29.

¹⁵ Metin AND “100 Soruda Türk Tiyatrosu Tarihi” Gerçek Yayınevi, İstanbul 1970, s. 9.

¹⁶ Ogün Atilla BUDAK “Türk Müziğinin Kökeni - Gelişimi (Deneme)” Kültür Bakanlığı Yayınları, Sanat - Müzik Eserleri Dizisi/263-9, Ankara 2000, s. 29.

- Altaylılar; tarihsel, coğrafi, bölgesel, boysal, ekonomik ve siyasal nedenlerle ilk yurtlarından ayrılmış ve daha geniş bir çevreye yayılmaya başlamışlardır.
- “İlk anayurtlarından çıkan Asyalı göçebe kavimler, Cungarya Geçidi’nden ikinci anayurda¹⁷ ve oradan Ural ve Volga nehirlerinin aşağı mecraları üzerinden geçen büyük göç yolundan başka, diğer bir oldan da Avrupa’ya geçmişlerdir.”¹⁸
- “M.Ö. 1000 yıllarından itibaren müzik gelişmeye başlamıştır.”¹⁹ Kaya resimlerinde def vb vurmali aletler, müzik aletleri kalıntıları, Sibiryada ve Doğu Türkistan’da bulunan kalıntılarda flüt, ney benzeri üfleli çalgılar müzik kültürünün belirli bir seviyeye yükseldiğinin kanıtlarıdır.



- Milattan sonra I. Yüzyıla kadar olan süreçte kazılardan elde edilen bilgilere göre; tambur, dutar, çapraz flüt, bulaban, dombra topluluklarda en çok kullanılan çalgılardır.

Video 5: YouTube; “Kırgız Komuz ve Kazak Dombra Atışması” - *Muzik Dunyasi*

- Göçebe kavimlerin Anadolu’ya gelişleri Hazar denizinin aşağısından, Azerbaycan üzerinden, Mezopotamya’dan batıya doğru (M.S. XI. Yüzyıl bu göçler daha yoğun yaşanmıştır) yaşanmıştır. Asya’dan Anadolu’ya ve Avrupa’ya çeşitli yollar ile yaşanan göçler göstermektedir ki, Türk kültürü ve tarihi belirli bir coğrafya parçası ile sınırlandırılmamaktadır.

¹⁷ İç Asya’nın Cungarya kapısından Hazar Gölü’ne kadar olan bölgesi göçebe kavimlerin ikinci anayurtlarıdır.

¹⁸ L. LİGETİ “Bilinmeyen İç Asya”, s. 17.

¹⁹ Prof. Dr. Faizullah KAROMATLI “Antik Dönemde Orta Asya’da Müzik ve Anadolu ile Özbek Müziği Arasındaki İlişkiler”, Bildiri Metni, “I. Uluslararası Tarihte Anadolu Müziği ve Çalgıları Sempozyumu”, Kültür Bakanlığı, Ankara (12 - 13 Kasım 1999).

- HUNLAR DÖNEMİ MÜZİK KÜLTÜRÜ (M.Ö. 5. Yüzyıl)



Şekil 7: Asya Hun Devleti haritası

- Göçebe bir imparatorluktu.
- “Atilla Hun İmparatorluğu; Fin, Fin - Ugor, Uygur, Moğol, Türk - Moğol ve Türk budunlarının bir araya gelmesinden oluşmuş bir topluluktur.”²⁰
- Hayvancılık, demircik ve tarımcılığın etkisiyle kültürel değişimler yaşanmıştır. Ziraat kültürüne giren Türkler, topluca çalışmak zorunda kalmış, bu da belli bir düzende planlı hareket etmelerini sağlamıştır. Bu süreçte, düzenleyici bir çalışma ritmi oluşmuş, “bu çalışma ritmi ise bir ağızdan söylenen ezgilerle desteklenmiştir.”²¹ Böylece toplum yapısı ile müzik yapısı arasında bir ilişki oluşmuştur. Birlikte müzik yapma davranışı, toplu işgücünü arttırıcı ve örgütleyici bir rol üstlenmiştir.
- “Uzun zaman bağıl (sihir) etkisinde ve işlevinde olan müzik, örgütlenerek, kurumlaşarak Hun Kağanlığı’na bağlı ilk askeri müzik topluluğu olarak **tuğ**

²⁰ Demirtaş CEYHUN “Ah, Şu Biz Kara Bıyıklı Türkler” E Yayınları, İstanbul 1992, s. 23.

²¹ Ogün Atilla BUDAK “Türk Müziğinin Kökeni - Gelişimi (Deneme)” Kültür Bakanlığı Yayınları, Sanat - Müzik Eserleri Dizisi/263-9, Ankara 2000, s. 34.

takımı²² görüntüsünü almıştır.”²³ Sancak ve askeri müzik bir bütün haline gelmiş, öyle ki, tahta geçen hakanlara sancak ve davul verilmiştir. “Türk hükümdarlarının egemenlik belirtisi olarak davul ve sancak kullanmaları töresi, Türkler aracılığıyla İslam devletlerine de yayılmıştır.”²⁴

- “Eski çağlardan günümüze ulaşabilen belgelerden, Türkler’in Orta Asya’daki tuğ takımında yer alan çalgıların şunlar olduğu anlaşılmaktadır: Yurağ (zurna), sıbzıgı (sipsili nefir, bru), şahnay (Hun borusu), burguv (boru), küvrük (kös), tümrük (davul) ve çeng (zil).”²⁵
- Türk müziği ses sistemi beş tam ses aralıklı pentatonik yapıya ulaşmıştır.
- İpek yolunun²⁶ etkisi ile Çin ve İran kültürlerinden etkilenmeye başlamıştır.



Video 6: YouTube; “Qazaq Sıbzıgı” - İlyas ÖZEN

²² Tuğ: 8. Yüzyılda yazılmış Orhun-Türk yazıtları ve Şine-Usu yazıtında, “külpüğe” ve “tuğ” çalgılarının adlarından söz edilir. Yazıtlardaki ifadelerde tuğ; çalgı anlamına gelmektedir. Askeri Tuğ Takımı da, daha sonraları Tabılhane ve Nevbet’e çevrilmiş, ancak temel gelenek değişmemiştir.

²³ A.g.e., s. 35.

²⁴ Ahmet SAY “Müzik Ansiklopedisi” Cilt: 3, 1985, s. 807.

²⁵ Ogün Atilla BUDAK “Türk Müziğinin Kökeni - Gelişimi (Deneme)” Kültür Bakanlığı Yayınları, Sanat - Müzik Eserleri Dizisi/263-9, Ankara 2000, s. 34.

²⁶ İpek Yolu: 7000 km uzunluğundaki ipek yolu şu şekilde tarif edilebilir; Suriye kıyıları, Dicle ve Fırat nehirleri, Hazar gölünün güney kıyısı, Afganistan’ın Belh şehri, Pamir, Kaşgar, Çin sınırındaki Dunhuanğ, Khotan, Çin.

GELİŞİM EVRELERİ KABUL EDİLEN TÜRK MÜZİK KÜLTÜRLERİ

- GÖKTÜRK MÜZİK KÜLTÜRÜ (M.S. 552 - 744)



•“Modal müzikte ilerlemeler olmuş, pentatonik yapı iyice belirginleşmiş, ses (perde) sayıları artarak ezgi genişlemiştir. Ezgi içindeki sesler (perdeler) geniş aralıklarla kullanılmıştır.”²⁷

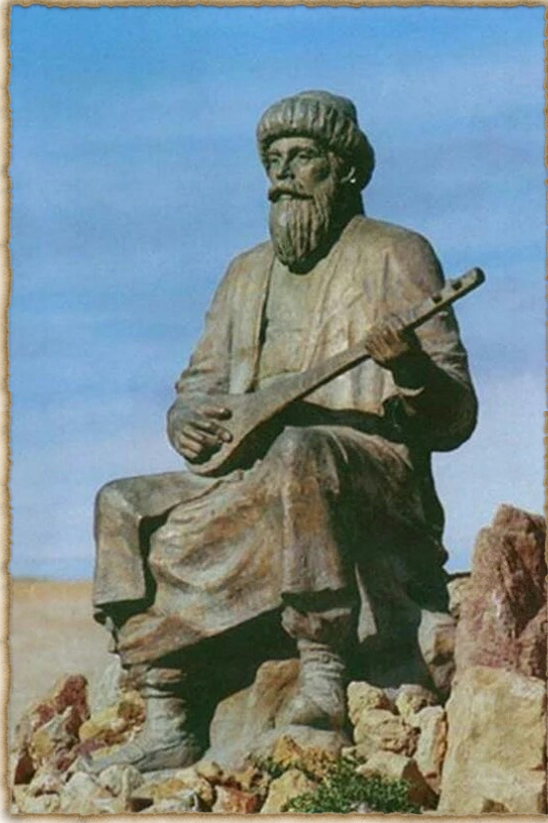
Şekil 8: Orhun Anıtlarından bir kesit

- Ana telli çalgıları kopuzu yayla çalarak ıklığ'ı geliştirmişlerdir.



Şekil 9: Iklığ

²⁷ Ogün Atilla BUDAK “Türk Müziğinin Kökeni - Gelişimi (Deneme)” Kültür Bakanlığı Yayınları, Sanat - Müzik Eserleri Dizisi/263-9, Ankara 2000, s. 41.



•Çinli kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda ilk büyük Türk müzikerleri bu dönemde yetişti ve eserler sundu. En ünlülerinden biri **Sucup Akari** idi. “560’lı yıllarda *12 perdeli Türk müziği ses sitemini ve kuramını* ve Türk müziği modlarını - çığırını Çinli müzikerlere tanıttı, açıkladı ve sunduğu müziklerle örneklandırdi.”²⁸

•Yarı göçebeliğin hakim olduğu bu dönemde “Konar göçerlik (pastoral nomadism), sonraki profesyonel müziğin bütün formlarının temeli oldu.”²⁹

Şekil 10: Kopuz - Dede Korkut heykeli (Bayburt)

- UYGUR TÜRK MÜZİK KÜLTÜRÜ (745 - 840 ve 1209)



•Uygur Türk müzik kültüründe yeni türler ve çeşitlilik hakimdir. “Egzisel - ritimsel - tınısal örgü karmaşıklaştı... Kullanılan çalgıların tür ve çeşitleri, görevlendirmeleri - oturtmaları, tutuluş biçimleri ve çalınış yöntemleri, müzik topluluklarının oluşum biçimleri, müziğin yapıldığı yer ve gerçekleştirildiği ortam bakımlarından yeni ayrılaşmalar ortaya çıktı. Bütün bunlar, yeni tavır ve üslup farklılaşmalarına yol açtı. Müzik yaşamında, belirli ilke, kural, kalıp, yöntem ve tekniklere bağlı kalınarak, müzik yapma ve yaratma anlayışı yaygınlaştı.”³⁰

²⁸ Ali UÇAN “Geçmişten Günümüze - Günümüzden Geleceğe Türk Müzik Kültürü” s.4.

²⁹ Bahaeddin ÖGEL “Türk Kültür Tarihine Giriş” cilt:9, s. 422.

³⁰ Ali UÇAN “Geçmişten Günümüze - Günümüzden Geleceğe Türk Müzik Kültürü” s.4.

18 Ekim 2021 Pazartesi

- Modal müzik, en gelişkin düzeye erişmiştir. “Bu gelişme ise, Türk müziğinin *onyedi perdeli ses dizisi* sistemine doğru gidişinin n oluşumunu hazırlamıştır.”³¹
- Her türlü törende müzik yer almıştır.
- Türkçe ve ince kaynaklarla dolu kütüphaneler kurmuşlardır.
- Orta Asya müzik sanatından yararlanmışlardır. “Uygurlarda pandomim, bale, şan, orkestra ve iptidai şekilde tiyatro da vardı ki, o zaman için Çinlilere çok tipik ve cazip grnmştir.”³² “Rakkase, şarkıcı ve orkestra toplulluklarının zaman zaman Türkistan’dan kalkıp Çin’e gittikleri ve burada çok rağbet gördükleri, yine aynı kaynaklardan öğrenilebilmektedir.”³³
- Uygur kültürü, doğu, batı ve güney kültürleriyle yoğun etkileşim yaşamıştır.



Video 7: YouTube; “Abdurehim Heyit - Karşılaşınca” - *Emintzsche*

³¹ Ogün Atilla BUDAK “Türk Müziğinin Kökeni - Gelişimi (Deneme)” Kültür Bakanlığı Yayınları, Sanat - Müzik Eserleri Dizisi/263-9, Ankara 2000, s. 46.

³² “Uygurlarda Musiki” Tarih Mecmuası, s. 75.

³³ Ogün Atilla BUDAK “Türk Müziğinin Kökeni - Gelişimi (Deneme)” Kültür Bakanlığı Yayınları, Sanat - Müzik Eserleri Dizisi/263-9, Ankara 2000, s. 44-45.